

УДК 631.11.

Щурик М.В., д.е.н., професор

Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького

ПАРАДИГМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Досліджуються ретроспективні і діючі засади фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора і сільських територій у вітчизняному сільському господарстві. Акцентується увага на тому, що ця важлива сфера завжди недофінансовувалась, і була донором для багатьох інших галузей національної економіки. Передусім це стосувалося переробної сфери, а також галузей промисловості, котрими забезпечувалося матеріально-технічне виробництво і постачання сільського господарства. Звертається увага на недосконалість засад ціноутворення на продукцію сільського господарства, які призводять до збитковості абсолютної більшості сільськогосподарських підприємств і господарств населення.

Ключові слова: фінансування, інвестиції, агропідприємства, розвиток, бюджет, кредитування, децентралізація.

Schchuryk M.

THE PARADIGM OF FINANCIAL SUPPORT IN THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR AND RURAL AREAS

The article studies retrospective and operating principles of the financial support in the development of the agricultural sector and rural areas in domestic agriculture. The most attention is paid to the idea that this important area was always underfunded and was a donor to many other sectors of the national economy. First of all, it concerned the processing sector and industries, which were provided with logistical production and agricultural supply. The author draws attention to imperfect pricing principles for agricultural products that lead to a loss in the absolute majority of agricultural enterprises and farms.

Key words: finance, investment, agribusiness, development, budgeting, crediting, decentralization.

Щурык М.В.

ПАРАДИГМА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА И СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Исследуются ретроспективные и действующие засады фінансового обеспечения развития аграрного сектора и сельских территорий в отечественном сельском хозяйстве. Акцентируется внимание на том, что эта важнейшая сфера всегда недофинансировалась, и была донором для многих других отраслей национальной экономики. Прежде всего это касалось перерабатывающей сферы, а также отраслей промышленности, которыми обеспечивалось материально-техническое производство и снабжение сельского хозяйства. Обращается внимание на несовершенство ценообразования на продукцию сельского хозяйства, что приводят к убыточности абсолютного большинства сельскохозяйственных предприятий и хозяйств населения.

Ключевые слова: финансирование, инвестиции, агропредприятия, развитие, бюджет, кредитования, децентрализация.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вітчизняний аграрний сектор не отримує належної фінансової допомоги зі сторони держави, місцевих органів самоврядування. Проблемою залишається залучення інвестицій. Такі засади фінансового забезпечення агроформувань носять перманентний характер.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Фінансове забезпечення аграрного сектора та розвитку сільських територій часто є предметом аналізу багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених. Ретроспективні дослідження науковців засвідчують, що вітчизняні сільськогосподарські підприємства, домогосподарства постійно відчували потребу в фінансових ресурсах. Нині більшість сільськогосподарських підприємств забезпечені власними фінансовими ресурсами в межах 13%, тоді, як на початку 90-х років вони становили 57-62% їхньої потреби [1, с.4].

Покращення фінансового забезпечення суб'єктів господарювання в сільському господарстві, як засвідчує досвід країн ЄС, можна забезпечити за рахунок зовнішніх джерел фінансування, зокрема кредитів банківських інституцій. Однак, як засвідчують результати досліджень науковців залучення кредитів для потреб сільського господарства в абсолютній більшості унеможливлено. У 2011 році із 68800 сільськогосподарських підприємств (із фермерськими господарствами) і підприємств мисливства та рибальства одержали кредити 2668 підприємств, або 3,9%. За оцінками експертів, 80-90% із них одержали підприємства холдингових формувань [2, с.9]. Щодо абсолютної більшості дрібних і середніх агроформувань, господарств населення то вони не мали доступу до кредитних ресурсів. Це при тому, що в умовах сьогодення потреба в кредитах швидко зростає. В існуючих умовах залежність підприємств аграрного сектору економіки від кредитних ресурсів не тільки не знижується, а й продовжує зростати, при цьому мінімальний рівень щорічної потреби галузі у кредитних коштах, за різними підрахунками, дорівнює 25-40 млрд. грн. [3-4, с. 103-104; с. 138].

Аналіз засвідчує, що вирішення проблем належного фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора та сільських територій є надзвичайно складним завданням, яке існує в Україні не одне десятиліття. Саме тому, напрямки досліджень фінансування сільського господарства вирізняються багатоплановістю й різновекторністю, оскільки фінансовий сегмент є ключовим по відношенню до інших, які пов'язані з успішною діяльністю всього АПК. Разом з тим, як засвідчує аналіз наукових досліджень і публікацій недостатньо дослідженими залишаються нетрадиційні шляхи й підходи до вирішення завдань фінансового забезпечення аграрного сектора та сільських територій.

Цілі статті. Дослідити діючі засади організації фінансового забезпечення розвитку вітчизняного аграрного сектора і сільських територій та запропонувати нетрадиційні джерела фінансування сільськогосподарських підприємств і сільських населених пунктів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Належне фінансове забезпечення та використання фінансових ресурсів, є ключем до забезпечення успішної діяльності сільського господарства, вирішення соціально-економічних і екологічних завдань, розвитку сільських територій. Ретроспективний аналіз засвідчує, що в Україні аграрна сфера, сільські території завжди відчували хронічну нестач фінансових ресурсів незважаючи на те, що сільське господарство завжди було й залишається титульною галуззю національної економіки. Зазначене твердо переконує в необхідності змінити ставлення до вирішення проблем розвитку АПК, передусім належного його фінансового забезпечення. Сільське господарство більше не може далі слугувати донором розвитку інших сфер національної економіки.

Імплементация нових засад розвитку, невід'ємною складовою якого є фінансове забезпечення сільського господарства й сільських територій потребує розробки державою адекватної політики. Невід'ємна ознака незалежності держави – здатність розробляти і реалізовувати самостійну політику фінансово-економічного розвитку, яка б відповідала загальноцивілізаційним закономірностям і тенденціям [5, с.4-5]. Дослідження засвідчують, що донині в Україні не розроблено єдиних, стабільних засад організації фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора та територій. Як результат, процес фінансування носить рефлекторний, хаотичний, безсистемний характер. Щорічно скорочуються бюджетні видатки на розвиток сільського господарства, які в разі є меншими в порівнянні з багатьма країнами світу. Рівень бюджетного фінансування сільського, лісового і рибного господарства в Україні є вельми не високим: у 2009-2011рр. – 2,4% загальних видатків і 9,1 ВДВ у сільському господарстві (для порівняння: у США – це відповідно 0,6 і 14,6%, Латвії – 7 і 51%, Білорусії 11 і 30% [6]. Більше того в умовах фінансово – економічної кризи, девальвації гривні, незавершеної війни на Сході України очікувати збільшення видатків із державного бюджету унеможливлене.

Дослідження засвідчують, що фінансування аграрного сектора в окремих країнах забезпечується завдяки додатковому залученню кредитів банківських інституцій чого немає в Україні. Передусім це стосується високого рівня забезпечення за кредитами через низьку ліквідність застави; залежність від природно-кліматичних умов і підвищений з огляду на це рівень ризику аграрного бізнесу; сезонність виробництва; повільний оборот капіталу; перевищення рівня процентних ставок за кредитами рівня рентабельності аграрного сектора тощо. Загальновідомо, що економічно вигідною для позичальника вважається процентна ставка за кредитом, яка є меншою або дорівнює показнику рентабельності діяльності суб'єкта господарювання [7, с. 63, 64, 67]. Не можуть нині залучатися кредити також для потреб розвитку сільських територій, оскільки місцеві органи самоврядування, переважно фінансуються з бюджетних джерел. Вони обмежені в можливостях залучення зовнішніх фінансових ресурсів.

Вирішення проблеми залучення кредитів ускладнюється тим, що поряд із сільськогосподарськими підприємствами, котрі мають певний доступ до кредитних ресурсів у аграрному секторі сільськогосподарською діяльністю займаються господарства населення. Вони володіють значною частиною сільськогосподарських угідь і виробляють зверх 67% сільськогосподарської продукції і тому також потребують кредитів. Йдеться про те, що чинні засади кредитної політики в Україні є дискримінаційні по відношенню до домогосподарств. Потрібно сформулювати в Україні таку кредитну політику, котра би зробила рівноправним доступ до кредитів тих суб'єктів господарювання, котрі проводять активну господарську діяльність і можуть забезпечити виконання усіх принципів кредитування. В цілому ж, за підрахунками учених за період 2006 – 2012 рр. В Україні була позитивна динаміка залучення кредитних ресурсів підприємствами аграрного сектора (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка залучення кредитних ресурсів підприємствами аграрного сектору економіки України за період 2006 – 2012рр. (млн. грн.) [7, с.64-65]

Вид кредитів	Роки							2012 р. У % до 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Короткострокові (до 1 року)	4981	6294	10851	10245	8631	13336	16509	331,4
питома вага (у %)	41,9	61,8	37,7	39,4	32,5	39,1	45,2	—
Довгострокові (понад 1 рік)	6893	10214	17961	15781	17914	20807	19979	289,26
питома вага (у %)	58,1	38,2	62,3	60,6	65,7	60,9	54,8	—
Кредити в гривні	9402	12429	19454	17851	20355	24985	25569	272,0
питома вага (у %)	79,1	75,3	67,5	68,6	79,6	73,2	70,0	—
Кредити в іноземній валюті	2472	4078	9358	8175	6191	9158	10919	441,7
питома вага (у %)	20,8	24,7	32,5	31,4	23,3	26,8	30,0	—
Всього	11874	16508	28812	26026	26545	34143	36488	307,3

Разом з тим, однозначно позитивно оцінити діючі засади організації кредитування сільськогосподарських підприємств за аналізований період не можна, оскільки загалом, за позитивними цифрами не враховувалось кількість діючих агроформувань, які потребували і мали змогу одержати кредити. Зверх 80% загального обсягу кредитів одержали великі сільськогосподарські підприємства, котрі високий ступінь покриття банківських позик. Фермерські підприємства, домогосподарства, інші малі та середні агрогосподарства, як правило завершували господарський рік із невисоким рівнем рентабельності або навіть зі збитком. В той же час достеменно відомо, що економічно вигідною для позичальника є процентна ставка, котра встановлюється банком, яка за своєю величиною дорівнює або є меншою за показник рентабельності.

Джерелом фінансового забезпечення суб'єктів господарювання слугують також інвестиції. Однак обсяги їх залучення, особливо іноземних в аграрний сектор не є достатнім. Парадокс у тому, що за рентабельності сільськогосподарського виробництва у 2010-2012рр., учетверо вище ніж у середньому по національному господарству, рівень інвестицій в основний капітал галузі у 2011р. Відносно попереднього року лише на 10% перевищив середній по економіці [8, с. 67]. Офіційна статистика засвідчує, що обсяги інвестицій у сільськогосподарський сектор економіки в динаміці зростають. Однак, їх в абсолютній своїй більшості залучають великі агрогосподарства, агрохолдинги. Натомість дрібні і середні сільгоспідприємства, домогосподарства не мають такої можливості. За підрахунками вчених у країнах з високими темпами розвитку економіки норма валових інвестицій в основний капітал дорівнює 30-40%, із середніми і низькими – 18-20% [9, с. 367]. Натомість в Україні питома вага інвестицій, які направляються в аграрний сектор економіки складає в середньому 0,9-1,5%. Звісно, що цього дуже мало. Саме тому виникає потреба розробити нові засади інвестиційної політики. Інвестиційна політика визначається як сукупність заходів, які проводяться державою і підприємствами у вигляді встановлення обсягів і структури інвестицій,

визначення напрямків їх використання, а також джерел надходження з урахуванням необхідності підвищення їх технологічного рівня [10, с. 273].

Інвестицій у вітчизняному аграрному секторі нині потребує, передусім малий і середній бізнес, які слід спрямовувати, у першу чергу, на імплементацію новацій у виробничий і обслуговуючий процеси, земельні ресурси. Така потреба пояснюється тим, що в сільській місцевості кожен третій житель не працює і не навчається. Держава має, перш за все підтримувати ту частину сільськогосподарського бізнесу, який представлено у вигляді малих сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств переорієнтовуючи зазначені структури на інноваційний шлях розвитку, пов'язаний із техніко-технологічною модернізацією всіх ланок сільської економіки та впровадженням енерго- і ресурсозберігаючих технологій [11]. При цьому каталізуючим напрямком, який найбільше потребує інвестицій у аграрному секторі має стати земля. Передусім це стосується інвестування потреб збільшення вмісту гумусу, оскільки за період 1986-2010 рр. Він зменшився на 0,5%

Ретроспективні дослідження фінансового забезпечення аграрного сектора та сільських територій в Україні та окремих регіонів засвідчують, що основними джерелами надходження коштів були і є: власні кошти суб'єктів господарювання, ресурси державного бюджету, податкові преференції а також пільги, котрі періодично здійснюються державою. Однак, зважаючи на нинішній стан національної економіки очікувати збільшення обсягу фінансування державою не слід. Саме тому потрібно інтенсифікувати пошук збільшення власних джерел фінансування. При цьому зусилля слід спрямовувати на нарощування прибутковості та рентабельності сільськогосподарських підприємств і господарств населення.

Одним із напрямків забезпечення прибутковості може слугувати підвищення цін на продукцію сільського господарства. Звісно, що такий крок не можна вважати таким, який схвально зустрине суспільство, оскільки він призведе до зростання бідності та соціальної несправедливості. Разом з тим, згідно з задекларованими заходами реформування економіки в нашій країні ціни на газ, електроенергію, товари імпорту повинні зрости в 2-7 разів. Ціни на продукцію сільського господарства в багатьох країнах ЄС є значно вищі, аніж в Україні. Безупинне зростання цін на паливно-мастильні матеріали й енергоносії спричиняють ріст затрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Звісно, що при незмінних цінах зросте кількість збиткових сільськогосподарських підприємств і господарств населення. Тому підвищення цін є необхідним і економічно доцільним заходом. Компенсувати затрати населенню можна завдяки запровадженню механізму субсидій, як це має місце до компенсації зростання цін на газ, електроенергію тощо. Більше того, продукція, котра генерується в аграрному секторі по своїй значущості, життєвій важливості на порядок є вищою. Саме таким чином удається подолати нееквівалентність цін на сільськогосподарську продукцію, сформувати нову державну політику ціноутворення. На наше тверде переконання діючий нині механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію гальмує, більше того унеможливорює організацію прибуткової діяльності абсолютної більшості малих і середніх сільськогосподарських підприємств, а також господарств населення. Діюче ціноутворення спричиняє фінансову недостатність у аграрному секторі.

Однією з вагомих причин, яка не дозволяє належним чином забезпечити залучення фінансових ресурсів у сільське господарство, як засвідчують наші дослідження залишається відсутність професійних засад до організації аграрного

виробництва. Дрібноземелля, ручна важка фізична праця, рутинні технології, недостатність імплементації у відтворювальний процес новітніх досягнень науки і техніки, відсутність сучасних знань агрономічної й зоотехнічної науки, а також інші пороки нинішньої організації вітчизняного сільськогосподарського виробництва переконливо засвідчують про ігнорування професійними засадами в аграрній сфері. Звісно, що імплементація нових підходів до розвитку аграрного сектора, включаючи сільські території обов'язково потребуватиме додаткового залучення фінансових ресурсів. Кошти потрібні, передусім для підготовки висококваліфікованих кадрів, придбання сучасної техніки і технологій, інших новацій. При цьому, як завжди грошей на потреби проведення пропонованих трансформаційних заходів у державі немає і не буде. Їх мають великі сільськогосподарські підприємства (агрохолдинги), котрими практично не фінансуються потреби розвитку сільських територій незважаючи на те, що для власних бізнесових інтересів ними інтенсивно використовуються сільськогосподарські землі сільських населених пунктів, домогосподарств. Податки вони справляють у вищестоячі фінансові структури. Зрозуміло, що такі засади фінансових відносин між сільськими громадами і агрохолдингами не забезпечать розвиток агросектора та сільських територій.

Слід зазначити, що в заходах соціально-економічного реформування урядовими й парламентськими структурами чільне місце відводиться децентралізації, включаючи фінансову. Саме тому виправданим заходом, на наше переконання повинно стати законодавче введення місцевого збору з 1 га за користування земельними ділянками (на рівні 0,3-1% грошової оцінки землі) залежно від розмірів суб'єктів господарювання і направлення цих коштів на розвиток сільських громад [12, с.20]. Таким чином появиться нове джерело фінансових ресурсів на селі.

Успішна реалізація парадигми фінансування сільського господарства та облаштування сільських територій потребує проведення певних організаційних заходів, які слід спрямувати на оптимізацію землеволодіння й земле-впорядкування. Надмірне подрібнення земельного фонду серед господарств населення, дрібних і середніх сільськогосподарських підприємств, пустуючі й неповною мірою задіяні в аграрному виробництві угіддя, застосування рутинних і відсталих технологій, мізерна плата за земельні ділянки, деструктиви демографічного складу, ігнорування вимогами агрономічної науки щодо організації структури агроугідь та інші негаразди переконливо засвідчують, що за чинних засад забезпечити достатність фінансування, залучаючи при цьому власні й позикові грошові кошти реально не є досяжним.

Саме тому потрібно провести тотальну й всеохоплюючу інвентаризацію аграрного земельного фонду в розрізі всіх землевласників і землекористувачів. За нашими розрахунками в аграрному секторі Карпатського макрорегіону вже нині зуміли належним чином організувати відтворення земельних ділянок близько 7% домогосподарств, а також дрібних і середніх агрогосподарств. Більшість із них, зважаючи на нинішню фінансову скруту, самостійно забезпечують себе власним капіталом та організують сучасне земельне господарство. Зазначимо також, що значна частина з них не має доступу до позикового капіталу та не отримує регулярної, передбачуваної прозорої фінансової допомоги держави. Ще близько 13-15% суб'єктів діяльності мають бажання забезпечувати належну організацію аграрного господарства, однак із-за хронічної відсутності фінансових ресурсів, часто отримують збитки. Вирішення дилеми, на нашу думку потребує втручання в цей процес держави. Йдеться про потребу фінансової підтримки з метою зміцнення їх та долучення до першої групи

агроформувань. Решта (близько 80%) суб'єктів володіння й користування сільськогосподарськими землями не зможуть практично ніколи забезпечити сучасну організацію аграрного виробництва та налагодити прибуткову діяльність. Означене потребує усвідомлення менеджментом аграрної сфери, що аксіомою оптимізації фінансового забезпечення розвитку сільського господарства та сільських територій слугує формування нових, сучасних, організаційно-фінансово-кадрово міцних дрібних, середніх і великих агропідприємств, господарств населення. Оптимізація форм і структури суб'єктів господарювання в аграрному секторі створить передумови покращення їх фінансового стану, зростання прибуткової діяльності. Саме тоді появиться реальна можливість за рахунок власних коштів забезпечити достатнє фінансове забезпечення агроформувань, а також спрямувати значну частину грошей для потреб розвитку сільських територій. Слід категорично відмовитись від популістських гасел щодо недоторканості дрібного приватного землеволодіння, котре в абсолютній своїй більшості перманентно збиткове, а тому постійно потребує різного роду державної допомоги, якої нині немає і не буде на найближчу оглядову перспективу.

Висновки. Діючі засади організації фінансового забезпечення аграрного сектора та сільських територій не забезпечують належного їх розвитку. Сільськогосподарські підприємства, господарства селян, сільські населені пункти постійно відчують нестачу грошових коштів. Вирішити проблему можна завдяки збільшенню державної фінансової допомоги. Однак грошових ресурсів у державній казні немає, на противагу багатьох високорозвинутих європейських країн. Слід зазначити також, що в країнах Європи абсолютна більшість сільськогосподарських підприємств веде свою діяльність прибутково.

Чинна модель фінансового забезпечення АПК і сільських територій унеможливує також залучення кредитних ресурсів. Доступ до кредитів мають, як правило лише великі агроформування. Складність полягає також у тому, що аграрна сфера, село не має сприятливого інвестиційного клімату. Як результат у сільське господарство недостатньо залучаються інвестиції. Існують і інші складнощі, котрі унеможливають успішне фінансування розвитку аграрного сектору й сільських територій.

Розв'язання завдань організації належного фінансового забезпечення села потребує імплементації нової моделі розвитку, котра би базувалась на власних коштах суб'єктів господарювання, потребує підвищення цін на продукцію сільського господарства, оскільки значна частина агроформувань, господарств населення працюють збитково. Звісно, що збитки не стимулюють і унеможливають розвиток аграрного сектора та сільських територій. Підвищення цін суспільство зустрине негайно про переконливо засвідчує різке зростання вартості енергоносіїв, газу, предметів імпорту. Однак іншого шляху досягнення прибутковості абсолютної більшості суб'єктів господарювання в АПК немає. Зростання прибутковості стане поштовхом до надходження фінансових ресурсів для розвитку аграрного сектора й сільських територій.

Важливим заходом на шляху оптимізації фінансового забезпечення потреб аграрного сектора має стати імплементація професійних засад до організації сільськогосподарського виробництва, а також проведення трансформаційних заходів по удосконаленню землеволодіння та землекористування.

Список використаних джерел:

1. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3–9.
2. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю. Лупенко, М. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5-21.
3. Непочатенко О.О. Організаційно–економічні механізми кредитування аграрних підприємств : моногр. – Умань: УВПІ, 2007. – 456 с.
4. Шубравська О. В. Розвиток банківського кредитування агросфери у контексті забезпечення її економічної сталості / О. Шубравська, М. Поштаренко // Фінанси АПК. – 2006 – №7.- С.131-138.
5. Ковальчук Т. Т. SOS – в Україні неокolonіальна модель валютної політики / Т. Т. Ковальчук // Економіка України. – 2014.- № 10.- С. 4-13.
6. FAO Statistica! Yearbook 2013. World food and agriculture. FAO Rome, 2013. – P. 58-61.
7. Чехова І. В. Функціонування ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки України / І. Чехова // Економіка України. – 2014. - № 3.-С.62-69.
8. Шубравська О. В. Розвиток аграрного господарювання України на засадах економічної сталості/О. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2014 - № 2.- С.62-73.
9. Словник сучасної економіки Мак-Міллана / [пер. з англ.] – К.: Арт Ек, 2000. – 640 с.
10. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. — М.: Книжный мир, 2006. — 860 с.
11. Молдаван Л. Від занепаду до сталого розвитку / Сільські вісті. – 3 жовтня. – 2013р. – С. 1–3.
12. Андрійчук В. Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових комплексів / В. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014. - № 2. – С. 5-21.